

ВІДГУК
опонента доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
РУДЕНКО ЛАРИСИ АНАТОЛІЇВНИ
на дисертаційне дослідження КВІТКИ АЛІНИ СЕРГІЇВНИ
«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх
офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України»,
представлене на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження з проблеми вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України зумовлена низкою чинників, зокрема: зростанням вимог суспільства до якості професійної підготовки офіцерів ДКВС, зумовлених особливостями їхньої професійної діяльності в сучасних умовах; вимогами до рівня соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС; значними педагогічними резервами навчальних дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної, професійної і практичної підготовки щодо формування соціальної компетентності; потребою вдосконалення змісту і якості підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України; необхідністю цілеспрямованого формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

З огляду на викладене, тема дисертації Квітки А. С. «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України» є актуальною та відповідає запитам часу. Виконання дослідження відповідно до тематичного плану науково-дослідницьких робіт з теми «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663) підсилює його значущість.

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

До найбільш значущих наукових результатів А. С. Квітки відносимо: здійснення теоретичного узагальнення та вирішення важливого наукового завдання щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема висвітлення теоретичних основ формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів

Державної кримінально-виконавчої служби України, обґрунтування педагогічних умов її формування та розроблення методики їх реалізації в освітньому процесі відповідних закладів вищої освіти, а також побудову структурно-функціональної моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

3 *Нові факти, одержані здобувачем.* У результаті наукового пошуку дисертанткою висвітлено сутність, структуру і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України; обґрунтовано науково-методичні засади її формування у процесі професійної підготовки курсантів; запропоновано педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ.

4 *Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.*

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій А. С. Квітки, а також оптимальний період проведення дослідження – з 2017 по 2022 рр. – дають підстави для висновку про наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, а також про те, що здобувачка на належному рівні володіє теорією проблеми і методами її дослідження.

Дослідно-експериментальна робота проводилася у три етапи: підготовчий, основний та завершальний протягом 2017–2021 рр. на базі Академії Державної пенітенціарної служби, Військової академії, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Льотної академії Національного авіаційного університету. У педагогічному експерименті брали участь 326 майбутніх офіцерів Академії Державної пенітенціарної служби, що навчалися за напрямками підготовки «Право», «Правоохоронна діяльність», «Психологія», а також 14 науково-педагогічних працівників кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кафедр психології.

Наукову цінність дисертаційного дослідження А. С. Квітки становлять вперше обґрунтовані педагогічні умови і побудована структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки та розроблене науково-методичне забезпечення цього процесу.

Ретельне вивчення наукової літератури (215 найменувань, із них 37 – іноземними мовами), виконане дисертанткою, дало їй змогу достатньо переконливо висвітлити: сутність і зміст ключових понять дослідження («соціально-комунікативна компетентність», «соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів ДКВС України», «формування соціально-

комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України», «комунікативна взаємодія» та ін.), особливості змісту і структури соціально-комунікативної компетентності, визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні її сформованості у майбутніх офіцерів ДКВС України, а також обґрунтувати педагогічні умови та розробити структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України та підготувати навчально-методичні матеріали та відповідні методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам.

Не викликає заперечень обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційного дослідження, які опираються на новітні досягнення в галузі філософії, психології та педагогіки, теорії і методики професійної освіти, теорії мовної комунікації, положення системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного, соіокультурного підходів. Серед обраних дисертанткою методів наукового дослідження найбільш продуктивними, на наш погляд, були: ретроспективний і порівняльний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, що дав можливість визначити наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України; дедукція, яка уможливила ефективне зведення конкретних завдань дослідження до загальної мети; моделювання, що дало змогу побудувати структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності як відображення об'єкта пізнання; педагогічний експеримент, проведений з метою перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки.

Наукові положення дисертації, педагогічні умови і структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, упроваджені в науково-освітню діяльність Академії Державної пенітенціарної служби, Військової академії, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Льотної академії Національного авіаційного університету, що підтверджують відповідні документи.

Апробація результатів наукового дослідження А. С. Квітки є також достатньою та підтверджується відповідною кількістю публікацій у вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях (14 найменувань) та участю здобувача в науково-практичних заходах (9) різного рівня.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертаційне дослідження А. С. Квітки має практичну значущість, зумовлену тим, що одержані здобувачкою результати є достатньо обґрунтованими, успішно апробованими та впровадженими в систему професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВСУ.

Дисертантка розробила та впровадила у практику професійної підготовки навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та комунікації у пенітенціарній службі; запропонувала систему змодельованих типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності та інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Слід наголосити, що рецензована праця сприяє пошуку шляхів вирішення важливої для теорії і методики професійної освіти дослідницької проблеми, що стосується формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки, її результати дають підстави вважати дослідження істотним підґрунтям для практичного вдосконалення освітнього процесу у профільних закладах вищої освіти з урахуванням європейських та світових тенденцій.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Отримані здобувачкою результати дослідження рекомендується використовувати в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України та інших правоохоронних органів і силових структур України, а також за умов адаптації розроблених матеріалів для проведення занять із професійної підготовки з різними категоріями офіцерів, на курсах підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Цілком виправданою є структура дисертації, яка охоплює анотації українською й англійською мовами, вступ, три розділи, пов'язані внутрішньою логікою і послідовністю викладу, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки і відповідає меті дослідження та поставленим завданням. Зміст дисертації достатньою мірою розкриває її ключові аспекти.

Науковий апарат виконаної роботи коректно визначений. У вступі спостерігається відповідність об'єкта, предмета, мети дослідження

задекларованій темі, а також висвітлено наукову новизну, практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження результатів, особистий внесок здобувача, структуру та обсяг дисертації.

Вибір комплексу методів наукового дослідження, на нашу думку, загалом адекватний накресленим завданням, тут гармонійно поєднуються теоретичні, емпіричні та методи математичної статистики.

Як показує аналіз першого розділу, на позитивну оцінку заслуговує теоретична частина виконаної роботи. Зокрема привертає увагу звернення дослідниці до історичних аспектів соціальної комунікації, становлення риторики та її значення у міжособистісній взаємодії. Це дало можливість виокремити теоретичні положення, які в сучасному світі становлять підґрунтя лінгвофілософського розуміння мови, її зовнішньої та внутрішньої форми, ролі комунікації у житті людини й нації.

Сумлінне опрацювання широкої джерельної бази, зокрема праць із педагогіки, соціології, психології, лінгвістики та комунікативної філософії, де акцентується на «етиці діалогу» та «етиці згоди», що передбачають зорієнтованість на універсальні гуманістичні цінності, дало можливість охарактеризувати стан розробленості проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України в педагогічній теорії і практиці та виокремити важливі аспекти, що уможлиблюють конкретизацію сутності і структуру ключового поняття дослідження, обґрунтування теоретичних та методичних основ удосконалення професійної підготовки курсантів.

За результатами термінологічного та структурно-логічного аналізу ключових понять дослідження («комунікація», «комунікативна компетентність», «лінгвістична компетентність» та ін.), аналізу стану вивчення особливостей професійної підготовки офіцерів пенітенціарної служби в Україні та за кордоном авторкою відображено змістове наповнення цього поняття як інтегративної особистісної властивості офіцера ДКВСУ, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. Відзначимо також акценти на: емпатії та рефлексії під час характеристики особистісно-комунікативного компонента означеної компетентності; важливості світоглядних, людинознавчих і психологічних знань, зокрема конфліктології та психології управління, – для формування інформаційно-пізнавального компонента; застосуванні педагогіки співробітництва для реалізації діяльнісно-

результативного компонента соціально-комунікативної компетентності офіцерів ДКВСУ.

На особливу увагу заслуговує аналіз зарубіжного досвіду підготовки персоналу виправних установ у контексті досліджуваної проблеми (підрозд. 1.2), результати якого дали можливість А. С. Квітці виявити роль соціально-комунікативно компетентності фахівців пенітенціарної служби у вдосконаленні роботи усієї правоохоронної системи країни.

У другому розділі подано детальну методику виконання дослідження (необхідна інформація також відображена в додатках А 1–А 15), потужний діагностичний апарат щодо виявлення сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ, висвітлено стан її сформованості у курсантів, а також викладене власне бачення шляхів вирішення науково-педагогічної проблеми через створення відповідних педагогічних умов та побудови моделі їх реалізації в освітньому процесі відповідних закладів освіти. Сформульовані дисертанткою завдання дослідно-експериментальної роботи виконувались поетапно, з дотриманням процедур проведення і детальним описом результатів дослідження на кожному етапі.

Визначений здобувачкою критеріальний апарат є належно структурованим. Запропоновані критерії (особистісний, когнітивний і діяльнісний) супроводжуються чіткою характеристикою за показниками (с. 107–116), які, на нашу думку, цілком відображають зміст структурних компонентів соціально-комунікативної компетентності та дають змогу слушно визначити рівні її сформованості у майбутніх офіцерів ДКВСУ (початковий, достатній і оптимальний).

Слід зазначити, що з'ясування стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ (підрозд. 2.3) відбувалося відповідно до визначеної структури цієї властивості, про що свідчать завдання цього етапу дослідження (с. 115–116), а також відповідно до визначених критеріїв та їх показників. Методика визначення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ за всіма критеріями відображена у таблиці 2.2 (с. 117–118).

Результати, одержані на цьому етапі дослідження підтвердили необхідність використання педагогічних резервів щодо вдосконалення освітнього процесу, зокрема у напрямі формування у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності як професійно важливої властивості. Для вирішення цієї проблеми запропоновані педагогічні умови та побудована модель їх реалізації у процесі професійної підготовки офіцерів ДКВСУ.

Обґрунтування педагогічних умов підпорядковано меті і завданням дослідження, враховує специфіку професійної діяльності фахівців пенітенціарної служби та особливості освітнього процесу у відповідних закладах освіти. Вони зорієнтовані на цілеспрямоване формування усіх визначених авторкою компонентів соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ. Побудована структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ відображає логічну послідовність формування у курсантів усіх її компонентів.

У третьому розділі висвітлено організацію та хід експериментальної роботи, проаналізовано й узагальнено результати педагогічного експерименту, викладено методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ.

Формувальний етап експериментального дослідження полягав у впровадженні запропонованих педагогічних інновацій з метою перевірки гіпотези про доцільність та необхідність створення педагогічних умов формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності. Аналіз кінцевих результатів експериментальної роботи показав, що в експериментальних групах виявлено суттєву позитивну динаміку формування усіх її компонентів за всіма показниками. Вірогідність отриманих результатів підтверджено за допомогою статистичного критерію Колмогорова-Смирнова, що свідчить про ефективність обґрунтованих педагогічних умов та спроєктованої моделі.

Якісні зміни у формуванні соціально-комунікативної компетентності курсантів за всіма критеріями досягнуто і завдяки системному використанню розробленого авторкою науково-методичного забезпечення цього процесу. Результати пошуково-експериментальної роботи дали можливість дисертантці чітко сформулювати методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ, подані у підрозділі 3.3.

Висновки до розділів та загальні висновки в цілому відображають зміст та результати дослідницької діяльності, узгоджуються із завданнями дослідження, є логічними та обґрунтованими.

Повний обсяг дисертації становить 343 сторінок, обсяг основного тексту складає 210 сторінок, що відповідає вимогам МОН України. 14 таблиць та 2 рисунки в основному тексті, 9 додатків унаочнюють виконання завдань роботи.

Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновку про те, що поставлені завдання розв'язано, мету наукового пошуку загалом досягнуто.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд із переконливими позитивами опонованої наукової праці відзначимо деякі положення, а також висловимо окремі побажання, які мають дискусійний характер:

1. Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновків, що дисертантка у дослідженні застосовує системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, компетентнісний, соціокультурний методологічні підходи. Проте вважаємо, що варто було б ці підходи та систематизовану сукупність застосовуваних принципів (дидактичні, професійної освіти, специфічні принципи формування соціально-культурної компетентності) окреслити як методологічну основу дослідження та відобразити її у першому розділі. Це значно підсилює б методологічну спрямованість дослідження.

2. У підрозділі 1.3 здобувачка наводить запропоновані науковцями бачення структури досліджуваного феномену. На наш погляд, варто було б дати власну оцінку цим визначенням, що підкреслило б аргументованість змісту авторської структури соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ.

3. В цілому погоджуючись із змістом структурних компонентів соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ, запропонованих здобувачкою, хочемо звернути увагу на те, що на с. 91 дисертації слушно згадується емоційний компонент (як елемент діяльнісно-результативного). Вважаємо за доречне перенести його до складу особистісно-комунікативного компонента, оскільки він тісно пов'язаний з особистісними характеристиками людини (емпатія, рефлексія тощо).

4. У побудованій моделі методологічні підходи та принципи відображені у змістовно-методичному блоці. Нам видається більш логічним їх розміщення у концептуально-цільовому блоці, оскільки методологічна основа дослідження становить підґрунтя для визначення змісту і розроблення методики як усього дослідження, так і методики формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ.

5. На с. 27 дисертації здобувачка наводить виявлені в результаті аналізу теорії та практики професійної підготовки офіцерів ДКВС України суперечності, проте в тексті дисертації не вказано, чи вдалося їх вирішити шляхом упровадження запропонованих педагогічних інновацій.

6. Висновки до розділів, на нашу думку, є занадто розлогими, варто було б сформулювати їх більш компактно та креативно.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження А. С. Квітки і можуть бути приводом для наукової дискусії.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження А. С. Квітки відображено у 14 одноосібних публікаціях, серед яких: 5 наукових статей у виданнях, внесених до переліку фахових видань України категорії «Б», 8 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій, 1 праця, що додатково відображає результати дисертації.

Отже, здобувачка дотримала вимоги наказу Міністерства освіти і науки № 1112 від 17.10.2012 р. щодо опублікування результатів дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Квітки А. С. «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Квітка Аліна Сергіївна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Лариса РУДЕНКО

Підпис Л. Руденко засвідчує:

Учений секретар

Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Роман ЛАВРЕЦЬКИЙ